

Чланци



355.02(47)1938/1939"  
94:327(47:44)1938/1939"  
327:355(47:44)1938/1939"  
COBISS.SR-ID 83803145

Језик рада: Српски  
Примљен: 08. 03. 2022.  
Прихваћен: 27. 05. 2022.  
Тип рада: Оригинални научни рад

**Др Александар Вершињин**, виши предавач  
Историјски факултет, Московски државни универзитет  
„М. В. Ломоносов”, Москва, Руска Федерација  
E-mail: averchinine@gmail.com

## **СОВЈЕТСКА СТРАТЕГИЈА УОЧИ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА У ВИЂЕЊИМА ВОЈНОДИ- ПЛОМАТСКИХ ПРЕДСТАВНИКА ФРАНЦУСКЕ У МОСКВИ (1938–1939)\***

*АПСТРАКТ: После Првог светског рата, западноевропска и совјетска стратешка култура су биле у очигледној супротности. Међутим, уз све разлике између ова два концепта, они су се поклопили у жељи да се спречи оружани сукоб у Европи тридесетих година прошлог века, што је створило основу за сарадњу између СССР-а и западних демократија у суочавању са немачким реваншизмом. Како показује анализа извештаја француских војних представника у Москви, за период од 1938. до 1939. године, у војним круговима Париза постојало је разумевање оних чинилаца који су давали правац совјетској спољној политици. Међутим, неспособност француског политичког врха да прихвати совјетске интересе, као фактор у развијању сопствене стратегије, осујетила је све покушаје формирања војно-политичког савеза способног да се одупре Немачкој.*

*КЉУЧНЕ РЕЧИ: Други светски рат, Огист-Антоан Палас, англо-француско-совјетски преговори из 1939. године, совјетско-немачки пакт о ненападању из 1939. године, совјетска стратешка култура*

---

\* Са руског језика текст превео пуковник др Далибор Денда.

Питање узрока неуспеха покушаја да се створи савез између западних демократија и Совјетског Савеза уочи Другог светског рата одавно је тема у расправама у стручној литератури. У првом плану намеће се, по правилу, питање одговорности разматрано у контексту конкретних догађаја и поступака. Ређе се, пак, пише и говори о фундаменталним разликама у стратешкој култури два центра моћи. Сам концепт стратешке културе настао је много касније у односу на овај период. Појавио се у научним круговима у Сједињеним Америчким Државама 70-их година ради поређења америчке и совјетске нуклеарне доктрине. Међутим, његов семантички садржај је користан за анализу и најједноставнијих питања. Руски политиколог Андреј А. Кокошин дефинише стратешку културу као „скуп стереотипа о сталности у понашању релевантног субјекта у вези са применом војне силе високог интензитета при решавању политичких задатака и постизању војних циљева, односно приликом планирања, прихватања и спровођења стратешких одлука”.<sup>1</sup> Другим речима, реч је о фундаменталној перцепцији спољашњег света, то јест спољашњих изазова, ризика и претњи, која утиче на поступке људи одговорних за доношење кључних спољнополитичких одлука.

Основна тврдња тог аутора јесте да су западноевропска и совјетска стратешка култура после Првог светског рата биле отворено на супротним позицијама. У Европи се она формирала у сенци тешког искуства из Првог светског рата и претпостављала је постизање спољнополитичких циљева, углавном невојним средствима: дипломатијом под окриљем наднационалне организације, закључивањем мултилатералних споразума о колективној безбедности и интензивирањем економских интеграција. Сами ови циљеви су све више схватани у оквиру дискурса о универзалним вредностима, као што су свеопшти мир и благостање нација. Овакво виђење је сугерисало одступање од модела концепта великих сила према коме се стратешко планирање заснивало на принципу равнотеже снага. Строго говорећи, оно је имало мало шта заједничког са стратегијом, јер се залагало за општу забрану рата, на којој је требало градити односе међу државама. „Ако желимо мир, зашто једноставно не бисмо живели у њему,” поставља реторичко питање амерички политиколог Едвард Лутвак. „Ако се слажемо да је оружје скупо и опасно, зашто се једноставно не разоружамо?... Не изненађује постојаност са којом се нуде таква заједничка решења, јер сама чињеница да жеља за миром или разоружањем логично води ка нечему супротном изгледа

<sup>1</sup> Андрей Кокошин, *Вопросы прикладной теории войны* (Москва: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2018), 161.

скоро па чудно са становишта здраве логики”.<sup>2</sup> Другим речима, колективна безбедност би се могла одржати само на основу свеопштег консензуса. У случају да на сцену ступи сила која жели да користи ратна средства ради остваривања сопствених интереса, цела ова замисао била би обезвређена.

Совјетска стратешка култура се по многим питањима разликовала од западњачке. Она се заснивала на наглашавању рата као главног фактора у међународним односима. Порекло таквог става може се тражити у историјском искуству руске државе, која се вековима развијала у непријатељском окружењу, а у вези је и са догађајима који су пратили формирање совјетске власти у периоду од 1917 до 1922. године, с обзиром на посебну улогу идеологије која је утицала на слику света у очима бољшевика. Џорџ Кенан је, у „Дугом телеграму” 1946. године, изјавио: „Не може се назвати случајношћу то што се марксизам, пола века без резултата лутајући западном Европом, задржао и најпре пустио корен у Русији. Само у овој земљи, која никада није била у пријатељском окружењу или упознала истинску стабилну равнотежу независних чинилаца, било унутрашњих или спољашњих, могло је да наиђе на одјек ово учење које тврди да се економски сукоби унутар друштва не могу решити мирним путем.”<sup>3</sup> Било да је закључак о иманентно конфликтној природи међународних односа произашао из марксистичко-лењинистичке идеологије или је, како каже Модест А. Колеров, био диктиран „међународним консензусом” да је „рат пред вратима и да ће бити још страшнији од оног који се преживео од 1914. до 1918. године”,<sup>4</sup> он је у оба случаја водио ка логичном следу догађаја.

Припреме за неминовни рат условљавале су и приврженост политици силе. С друге стране, дипломатији је додељен важан, али генерално уобичајен задатак „да омогући држави да избегне оружане конфликте са суседима у за њу неодговарајућем тренутку, као и да изазове рат у најповољнијем моменту, када се стекну за то најбољи војни, економски и спољнополитички услови, уколико је остварење сопствених историјских циљева немогуће без употребе оружане силе”.<sup>5</sup> Совјетска стратегија се, дакле, ослањала на два постулата. Први је био да се, коришћењем такозваних међуимперијалистичких противречности, спречи формирање јединствене непријатељске коали-

---

<sup>2</sup> Едвард Люттвак. *Стратегија: Логика войны и мира* (Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2012), 271.

<sup>3</sup> Телеграмма посольства США в Москве №511 («Длинная телеграмма»), 22 февраля 1946 г. (дата обращения 08.03.2022) <http://doc20vek.ru/node/332>

<sup>4</sup> Модест Колеров, *Сталин: от Фихте к Берия. Очерки по истории языка сталинского коммунизма* (Москва: Модест Колеров, 2017), 356.

<sup>5</sup> Александр Свечин, *Стратегија* (Москва: Госвоениздат, 1926), 106.

ције, док је други био да се жариште рата држи што даље од совјетских граница. Њен кључни циљ дефинисао је Јосиф В. Стаљин на следећи начин: „Наш барјак остаје као и до сада барјак мира. Међутим, ако почне рат, нећемо стајати скрштених руку. Укључићемо се, али ћемо се укључити последњи. Ући ћемо у рат у оном моменту када наша улога буде одлучујућа за победу једне од зараћених страна. Отуда произилази закључак да треба бити спреман за сваки сценарио и да треба за то имати увек спремну сопствену оружану силу”.<sup>6</sup>

Два представљена модела стратешког понашања била су заснована на различитим погледима на свет, иако су, у другој половини 30-их година изазови немачког реваншизма ставили на дневни ред и питање сарадње међу њима. У историографији се још увек расправља о томе да ли се Совјетски Савез 20-их и 30-их година може сматрати ревизионистичком државом.<sup>7</sup> Он је по свој прилици био сила која се по својим политичким, економским и идеолошким параметрима није уклапала у систем међународних односа насталих после Првог светског рата. Стога је стално наилазио на потешкоће у покушају да изгради односе са чуварима статуса кво у свету. Истовремено, позиција СССР-а је, по правилу, била дефанзивна и тешко се могла изједначити са доследно агресивним курсом Немачке, која је сматрала рат или, у најмању руку, ситуацију одржавања сталне ратне претње, главним инструментом за решавање сопствених спољнополитичких циљева. Циљеви Москве, Лондона и Париза су се, дугорочно гледано, разилазили, али су се краткорочно поклапали, што им је отварало могућност договора о основним проблемима европске безбедности. Међутим, потенцијални договор зависио је понајвише од тога да ли ће све стране успети да превазиђу разлике произашле из различитих визија међународне реалности. Велика шанса за то постојала је у односима између СССР-а и Француске.

Француска дипломатија је још од 1917. године сматрала да је Совјетска Русија, а затим и СССР, велика црна тачка на карти Европе. Дубока идеолошка размимоилажења, сећања на Брест-литовски сепаратни мир и војну интервенцију савезника у грађанском рату од 1918. до 1922. године, те нерешено питање дореволюционих дугова, које је совјетска власт одбијала да плати, представљали су препреку

<sup>6</sup> Иосиф Сталин, *Сочинения*, Т. 7 (Москва: Политиздат, 1952), 11-14.

<sup>7</sup> Михаил Мельтюхов, *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941* (Москва: Вече, 2000), 415-420; Peter Jackson, "Europe: the failure of diplomacy, 1933-1940", in: *The Cambridge History of the Second World War*. Vol. 2. Politics and Ideology, edited by Richard J. B. Bosworth, Joseph Maiolo (Cambridge: Cambridge University Press, 2015), 217-252; Адам Туз, *Цена разрушения. Создание и гибель нацистской экономики* (Москва: Издательство Института Гайдара, 2019), 509-527; Олег Айрапетов, *Внешняя политика Советской России и СССР в 1920-1939 годах и истоки Второй Мировой войны* (Москва: Родина, 2020), 14-15.

за успостављање стабилних и трајних билатералних односа и поред званичног успостављања дипломатских односа 1924. године.<sup>8</sup> Приближавање између две земље започело је тек почетком 30-их година, на таласу распада Локарнског поретка у Европи, изазваног јачањем немачког реваншизма. Као последица тога, 1932. године закључен је совјетско-француски пакт о ненападању, мада политичари и дипломате на обе стране још увек нису били довољно свесни какве би све облике могла имати сарадња између двеју држава.<sup>9</sup>

Највише се могло очекивати од војника. Још крајем XIX века они су били међу главним иницијаторима склапања француско-руског савеза. За њих је, по природи посла, било карактеристично стратешко мишљење у категоријама успостављања равнотеже снага. Посматрајући кроз ту призму, користи од савеза са СССР-ом, како због његове улоге у европској политици, тако и због његове важности као противтеже Немачкој, биле су сасвим очигледне. И поред тога, током 30-их година, у француском Генералштабу КоВ-а, на чијем челу се налазио генерал Морис Гамелен, доминирале су негативни погледи на Совјетски Савез и његове оружане снаге.<sup>10</sup> Пре свега, и поред неспорних успеха совјетског преоружања, Црвену армију сматрали су непоузданом војном силом која, према њиховим проценама, није била у стању да се у дужем периоду адекватно супротстави добро организованим и опремљеним оружаним снагама неке од великих сила. Поред тога, перцепција Црвене армије била је замагљена и због идеолошких предрасуда. Наиме, и поред промена у совјетској спољној политици у току тридесетих година XX века, на њу се, пре свега, гледало као на револуционарну армију чији је главни циљ био рушење друштвено-економског поретка на Западу. Важно је напоменути и да су Французи више били наклоњени зближавању са источноевропским земљама чији су војни потенцијали (парадоксално) оцењивани бар као приближни совјетским.<sup>11</sup>

Француски војни кругови у потпуности су делили исте предрасуде према Совјетском Савезу као и дипломате и политичари. Брест-литовски мир представљао је за њих „колективну” психолошку трау-

---

<sup>8</sup> Искандер Магадеев, *В тени Первой мировой войны: Дилеммы европейской безопасности в 1920-е годы* (Москва: Аспект-пресс, 2021).

<sup>9</sup> William E. Scott, *Alliance Against Hitler. The Origins of the Franco-Soviet Pact* (Durham, N.C.: Duke University Press, 1962), 73.

<sup>10</sup> Maurice Vaisse, "Les militaires français et l'alliance franco-soviétique au cours des années 1930", in: *Forces armées et systèmes d'alliance. Colloque international d'histoire militaire et d'études de défense nationale, Montpellier, 2-6 septembre 1981* (Paris, Fondation pour les études de Défense nationale, 1981), 688-703.

<sup>11</sup> Martin S. Alexander, *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1935-1940* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 284-285.

му, једнако као и сећања на антирежимске побуне на француским ратним бродовима у време савезничке интервенције у Русији 1919. године. Они су страховали од комунистичке идеологије једнако као и политичари, видећи у њој један облик анархизма, смртно опасног за војну организацију. Политичка нестабилност у Француској, којој је активно доприносила комунистичка партија, само их је учвршћивала у таквим ставовима.<sup>12</sup> Као последица свега тога, дошло је до парадоксалног преокрета у стратешком размишљању, па су као кључне савезнице на истоку виђене оне земље које очигледно ни у ком случају нису биле дорасле тој улози. Подизање војних потенцијала Пољске, у чему су учествовали француски генерали, почевши од војног изасланика у Варшави Ф. Мисеа, па до самог Гамелена, подударало се са потцењивањем совјетских војних могућности. Французи су се својски трудили да у обновљеној Пољској нађу замену за моћно Руско царство, као бившег главног савезника на истоку.<sup>13</sup>

Насупрот њима, један део представника француске војне елите имао је сасвим супротно мишљење. Тако су официри из кругова око генерала Мориса Вејгана, међу којима се нарочито истицао потпуковник Жан де Латре де Тесињи, будући маршал Француске, сматрали да је јачање Немачке почетком 30-их година захтевало озбиљну ревизију француске политике према СССР-у и његовим оружаним снагама. Они нису били присталице оживљавања француско-руског савеза, али су сматрали да нови међународни услови захтевају извесно зближавање са Совјетским Савезом, пре свега у војној сфери.<sup>14</sup> Главни циљ Де Латреових присталица био је да спрече нови круг совјетско-немачког зближавања, сличног оном које је започело 1922. године, након склапања Рапалског споразума између две земље.<sup>15</sup> Такав приступ, међутим, није подразумевао успостављање стратешке сарадње са Москвом.

Де Латре је предочавао да совјетска спољна политика пролази кроз дубоку трансформацију и да је све више прожета „националним осећањем“, али из ове изјаве нису произлазили никакви практични закључци. У реторици о сарадњи крила се такозвана „стратешка себичност“

<sup>12</sup> Klaus-Jürgen Muller, "L'anticommunisme et les militaires en France et en Allemagne (1920-1940)", in: *Militaires en république, 1870-1962: les officiers, le pouvoir et la vie politique en France*, édité par Olivier Forcade, Eric Duhamel, Philippe Vial (Paris: Publications de la Sorbonne, 1999), 445.

<sup>13</sup> Александр Вершинин, Наталъя Наумова, *От триумфа к катастрофе: военно-политическое поражение Франции 1940 г. и его истоки* (Санкт-Петербург: Алетейя, 2022), 246-247.

<sup>14</sup> Frédéric Guelton, Jean de Lattre de Tassigny et les relations franco-soviétiques au début des années trente, in: *Revue Historique des Armées*, 2002, no. 2, 3-10.

<sup>15</sup> Jean de Lattre de Tassigny, *Ne pas subir. Écrits 1914-1952* (Paris: Plon, 1984), 132-142.

својствена француском војно-политичком руководству, која је у потпуности дошла до изражаја још у Првом светском рату.<sup>16</sup> Русија је поново требало да послужи за обуздавање немачке војне моћи, решавајући на тај начин кључни француски безбедносни проблем. Није се постављало питање који су интереси Москве, нити сео њему расправљало.

Овакав приступ одразио се и у раду француског Генералштаба КоВ-а. Аналитичари његовог Другог (обавештајног) бироа ограничавали су се на извештаје о општем стању у оружаним снагама СССР-а и совјетској привреди. Војни изасланици у Москви углавном су се бавили прикупљањем информација. До 1937. године у француском Генералштабу створена је слика о слабој земљи коју су разједале унутрашње противречности и чија је пажња стално била преусмеравана на разна периферна војишта, дуж њених дугачких граница, пре свега оних далекоисточних. Одустајање Москве од активне дипломатије, од 1937. до 1938. године, и прелазак на убрзану изградњу оружаних снага објашњавало се управо њеном слабошћу, а не снагом. Узроци промене совјетског понашања у међународној арени уопште нису нашли свој одраз у извештајима војних изасланика Е. Мандре и Л. Симона у периоду од 1933. до 1937. године. Ако је Мандра и покушавао да донекле проникне у то питање, његов наследник је на крају у потпуности прешао на изразито антисовјетске позиције, што је фактички довело до блокаде његовог рада у Москви.<sup>17</sup> Ситуација је почела да се мења тек 1937. године, када је положај војног аташеа Француске у СССР-у заузео пуковник Огист-Антоан Палас.

О Паласу нема много података. Зна се да је завршио војну академију Сен Сир (1901) и учествовао у Првом светском рату, из кога је изашао у чину пешадијског капетана. У периоду од 1920. до 1922. године био је у саставу француске војне мисије у Румунији, а између 1925. и 1927. године служио је у саставу француских окупационих трупа у Рајнској области у Немачкој, где је био на обавештајним дужностима. Године 1927. постављен је на службу у Други (обавештајни) биро Генералштаба КоВ-а. Након тога је, од 1928. до 1930. године, био на положају француског војног аташеа у Белгији, а од 1930. до 1933. године на истом положају у Румунији. Од 1934. до 1937. године био је на служби у трупи на територији Француске.<sup>18</sup> У време доласка на дужност у Совјетски Савез, Палас је већ имао много заслуга за отаџбину. Пошто његова лична архива није доступна, те-

<sup>16</sup> Олег Айрапетов, *Участие Российской империи в Первой мировой войне. 1915* (Москва: Кучково поле, 2015), 438-439.

<sup>17</sup> Georges Vidal, *Une alliance improbable. L'armée française et la Russie soviétique 1917-1939* (Rennes: Presses universitaires de Rennes 2015), 91-106.

<sup>18</sup> Louis Rivet, *Carnets du chef des services secrets. 1936-1944* (Paris: Nouveau Monde, 2010), 868-869.

шко је рећи каква су била његова лична очекивања када је кретао за Москву. Међутим, његови извештаји Генералштабу и Министарству рата, који су данас депоновани у војном архиву у Венсену, указују на то да се релативно брзо уверио да су, пре свега због идеолошких антипатија и личног непријатељства, његови претходници озбиљно потцењивали совјетску војну машинерију.

Већ у својим првим извештајима из 1938. године, Палас је забележио важну чињеницу: ма колико се француском војном руководству чинили сумњивим борбени квалитети Црвене армије и ниво стручности њеног командног кадра, она је представљала озбиљну снагу. Црвеној армији није било равне по броју. У случају мобилизације она је могла рачунати на 180 пешадијских и 30 коњичких дивизија. Оклопне снаге, у којима је било између 5.000 и 8.000 тенкова, биле су организоване у самосталне механизоване јединице. При томе је квалитет наоружања и технике у потпуности одговарао савременим светским стандардима, будући да је војно-политичко руководство земље посебну пажњу усмерило на његово усавршавање. Совјетски Савез је, такође, располагао свим врстама сировина неопходних за развој војне индустрије. По мишљењу Паласа, најслабије стране совјетске ратне машинерије биле су слабо развијена инфраструктура у пограничним областима и општи ниво обучености командног кадра. „[Официрски кор] је више пута претрпео значајне кадровске промене, као резултат чистки. Мало шта можемо рећи о његовом квалитету”,<sup>19</sup> коментарисао је он у свом извештају француском посланику у СССР-у Роберу Кулондру.

Свеукупни совјетски потенцијали, који се заснивају на широким мобилизацијским могућностима, значајно подигнутим индустријским ресурсима земље и неограниченом приступу кључним врстама сировина у комбинацији са знатном стратегијском дубином потенцијалног војишта на западној граници земље, давали су војно-политичком руководству у Москви широке могућности за организацију гипке одбране, чак и против јачих противничких снага, а омогућавали и планирање успешних контраудара. „Совјетска армија“, извештавао је Палас, „мени се већ чини способном да обезбеди одбрану своје земље под повољним условима, па чак и да изведе одлучну, иако ограничену офанзиву”.

Такви закључци, међутим, нису наилазили на разумевање Паласових претпостављених, па су му слали депеше у којима су га прекоравали због прецењивања квалитета совјетских оружаних снага. Из Генералштаба КоВ-а скретана му је пажња на чињеницу да извештаји војног изасланика „имају значајан утицај на формирање актуелног

<sup>19</sup> Service historique de l'armée de terre (SHAT), 7N3186, l'Attaché militaire à Moscou à Son Excellence Monsieur Robert Coulondre. 18 avril 1938.

правца француске (спољне) политике. Они стога не треба да садрже непроверене или недовољно засноване информације, као и мишљења која нису поткрепљена директним личним запажањима”.<sup>20</sup>

Паласове извештаје нису желели да прихвате у Паризу, избегавајући, као и раније, потребу за детаљном анализом совјетске стратегије или, у најмању руку, разјашњавања оних непосредних циљева и задатака које је пред себе постављало војно-политичко руководство СССР-а. Већ јуна 1938. године, војни аташе је упозоравао да постоји могућност да ће се у случају наставка политике неуважавања совјетских интереса Москва споразумети с Берлином, што би за Немачку било „једнако стицању слободе пловидбе”<sup>21</sup> (односно, да би дошло до значајног проширења војно-економских могућности Рајха).

У пролеће 1939. године, Палас је, анализиравши совјетску реакцију на Минхенски споразум, као и покушаје Енглеске и Француске да створе стабилне основе за сарадњу са Немачком, који су потом уследили, дошао до закључка да је СССР донео коначну одлуку о преласку на политику силе ради заштите сопствених интереса. Он је, 13. јула, послао у Париз извештај „О стратешком положају на европском источном фронту и његовом могућем утицају на позицију совјетске владе у току преговора о закључењу тространог пакта између Енглеске, Француске и СССР-а”. Његово предвиђање о исходу могућег немачко-пољског рата звучало је депресивно. Како је указивао у новонасталој ситуацији, Пољска која се „добровољно одрекла ефективне совјетске војне помоћи”, напола окружена територијама под контролом Немачке, нашла се фактички у стратегијској изолацији, слично као и Чехословачка годину дана раније. Она ће изгубити „коридор” већ првих дана рата. Немачка је могла да искористи територије Источне Пруске и Шлезеје за крилне обухвате пољских снага западно од Висле и брзи пробој ка Варшави. Напад из Словачке у правцу Лавова одсекао би Пољску од Румуније. Палас је оцењивао да су могућности Пољака да покрену сопствену успешну офанзиву веома слабе. Пораз пољске армије, према његовој оцени, догодио би се чак и пре него што би савезничке снаге на западу хипотетички биле у могућности да пробију „Зигфридову линију”.

„Чини ми се све јасније”, наставио је Палас, „да све ове чињенице нису мимоишле ни совјетску војску ни господина Стаљина, чија спољна политика сваким даном постаје све више руска национална политика. Видевши 1938. године да су његови пактови о узајамној помоћи са Француском и Чехословачком, који нису поткрепљени војним споразумима, били само мртво слово на папиру, и да смо ми, како се њего-

<sup>20</sup> SHAT, 7N3186, note pour le Colonel Palasse, Attache militaire de France à Moscou. 30 mai 1938.

<sup>21</sup> SHAT, 7N3186, colonel Palasse, Attache militaire de France à Moscou au général Dentz. 14 juin 1938.

вом руководству могло чинити, увек избегавали једноставне трипартитне преговоре на нивоу генералштабова, СССР је донео чврсту одлуку да ове године не прави сличне грешке ... Ако пристане да се изложи ратном сукобу са Немачком, онда ће то бити само након за њега задовољавајућег решења војних питања". Палас је оштро упозоравао сопствено руководство да је крајње време да се пређе са преговора у духу „пактоманије” и бомбастичних јавних изјава, иза којих није стајала реална моћ, на билатералне разговоре у вези са основама за израду заједничких ратних планова. „Сумња и неповерење које су се јављале у току преговора, могу се превазићи само кроз израду конкретних споразума којима се утврђују обавезе сваке од страна у случају агресије”.

Према Паласу, војни преговори могли би створити основу за политички договор. Требало је да предмет дискусије буду следеће варијанте пројектовања совјетске моћи на војишту: поред употребе ваздухопловства и морнарице, предлагао је варијанте продора јединица Црвене армије кроз Летонију и Литванију у правцу Источне Пруске. При томе, истицао је да ће без оперативне координације са полским Генералштабом чак и та ограничена дејства имати мало ефекта. Ипак, главни губитник биће Пољска. Без совјетске помоћи њен брзи слом представљао је само питање дана. У вези с тим, Палас је писао о потреби „да се Пољаци психолошки припреме да прихвате наше предлоге”. Сматрао је да ће војни преговори или спасти ситуацију, или је учинити безнадежном, а њихов неуспех имаће, пак, несagleдиве последице. „Ако се брзо не договоримо, велика је вероватноћа да ће СССР отићи у самоизолацију и заузети неутрално-ишчекујућу позицију, а затим закључити споразум са Немачком на основама поделе Пољске и прибалтичких држава”,<sup>22</sup> упозоравао је војни аташе.

Уочи отпочињања трилатералних англо-француско-совјетских војних преговора у Москви, августа 1939. године, Палас је иступао отворено лобирајући за потписивање делотворног војног споразума. У својим извештајима које је слао Паризу инсистирао је на томе да Француска преузме иницијативу у француско-британском двојцу, ако ни због чега другог бар због тога да распрши совјетска уверења да у оквиру западног блока о свему одлучује Лондон. Такође, тражио је да се уз мисију генерала Жозефа Думенка у Москву пошаље и комплет одговарајућих мапа потенцијалног војишта. Предлагао је да западне престонице једновременно изврше притисак на Варшаву, како би је приморале да прихвати совјетску војну помоћ.<sup>23</sup>

<sup>22</sup> SHAT, 7N3186, l'Attaché militaire à Moscou. Note sur la situation stratégique sur le front oriental de l'Europe. Sa répercussion probable sur l'attitude de gouvernement soviétique dans les pourparlers relatifs à la conclusion d'un pacte tripartite entre l'Angleterre, la France et l'URSS. 13 juillet 1939.

<sup>23</sup> SHAT, 7N3186, revue des lettres de Palasse no. 585, 588, 600 (juin-juillet 1939).

Неуспешан исход тројних војних преговора доспео је у жижу Паласове пажње. Он је, наиме, до последњег тренутка веровао да није све изгубљено, па је, 23. августа, у извештаји Паризу навео да је у вези са могућим совјетско-немачким споразумом „ситуација веома критична”, али је показао и извештај оптимизам: „Ја и даље сматрам да је за СССР опредељење за споразум са Немачком само изнуђени корак и, могуће, начин да се брже дође до формирања оне коалиције коју СССР заиста жели, али треба деловати без одлагања, одлучно и без задњих мисли”. Подсетио је, такође, да је Москва у повољној позицији за преговоре: „Захтеви Совјета ће вероватно расти у складу са њиховим дипломатским успесима. Треба очекивати да ће они бити много захтевнији у оним питањима које сматрају виталним”.<sup>24</sup> Чак и након што је све већ било завршено и почео рат у Европи, Палас је сматрао да постоје и даље изгледи за могуће зближавање са СССР-ом. У разговору са службеником Народног комесаријата одбране, вођеним 13. септембра 1939. године, он је приметио: „Ја и генерал Думенк желели смо да окончамо преговоре наших војних делегација у обостраном интересу, али се из Париза на наше жеље одговарало веома споро, док је нарочите тешкоће по том питању правио Лондон. На одласку из Москве генерал Думенк ме је питао шта желим за себе. Одговорио сам му да бих највише желео да добијем команду над дивизијом, али, да с обзиром да две године радим на побољшању односа између нашег генералштаба и Генералштаба Црвене армије, ипак желим да наставим и даље с тим послом”.<sup>25</sup>

Паласове погледе на совјетску стратегију непосредно пред рат делио је и његов колега, ваздухопловни аташе Француске у СССР-у потпуковник Шарл Луге. Он је, 29. августа, упутио министру Ваздухопловства Ги ла Шамбру обимну забелешку, покушавајући да објасни узроке неуспеха тространих преговора и склапање совјетско-немачког пакта. Већ његова прва реченица наговестила је кључну идеју, коју је требало да усвоји француско руководство када је послало своју делегацију на преговоре у Москву: „Чини се сасвим поузданим да је совјетско руководство спремно да се одрекне идеологије ради остваривања реалних циљева. Ширење комунизма, мржња према фашизму и одбрана од агресора за њих не представљају циљ, него средство”.<sup>26</sup>

---

<sup>24</sup> Documents diplomatiques français, 1932-1939, 2e série (1936-1939), t. 18 (Paris: Imprimerie nationale, 1985), 408.

<sup>25</sup> Российский государственный военный архив (РГВА), ф. 33987, оп. 3а, д. 1242, л. 88.

<sup>26</sup> SHAT, 7N3185, le Lieutenant-Colonel Luguet, Attaché de l’Air près de l’Ambassade de France à Moscou à M. Guy La Chambre, Ministre de l’Air, Etat-major de l’Armée de l’Air, 2<sup>e</sup> Bureau, Moscou, 29 août 1939.

Руководство Совјетског Савеза, по речима Лугеа, као „прво и основно”, руководи се императивом безбедности сопствених граница: „Степен важности тог принципа очигледан је на основу свих активности и доследности са којима се идеја мира пропагира унутар СССР-а, као и жртвама на које је совјетска власт осудила земљу, да би пре свега ојачала одбрану граница науштрб животног стандарда становништва”. Решењу проблема безбедности потчињен је и други императив совјетске спољне политике – експанзија: „Ослањање на идеју отаџбине и растућу снагу совјетске армије, подстиче совјетске владајуће кругове да врате под своју контролу све оне територије којима су некад господарили руски цареви”. Идентификација тих циљева омогућила је Лугеу да прилично реално сагледа намере совјетског руководства у току летњих преговора.

Према његовом мишљењу, преговарачка основица Москве била је: „Узимајући у обзир да је улазак у рат неизбежан у краткорочној перспективи, треба 1) одступити од првобитног принципа очувања мира само у случају ако учешће у рату (на страни Француске и Енглеске) практично обезбеди СССР-у, у најмању руку, потпуну неповредивост његове територије, односно, другим речима, сигурност, да би он у том случају увек ратовао изван својих граница (у Румунији, Пољској, Прибалтичким земљама, на Балтику итд.), а такође и пораз главног непријатеља, Немачке, уз минималне војне губитке ... 2) ако се ти услови за улазак у рат, који су виђени као 'кључни аксиоми', не створе у потребном времену, треба се клонити сукоба и обезбедити себи у том случају пуни имунитет, споразумом с јединим опасним противником – Немачком”.

Прва тачка совјетског плана почела је да се реализује у априлу, у току политичких преговора са Француском и Великом Британијом. Москва је тада стално подизала висину улога, подстичући Париз и Лондон да прихвате њене главне захтеве. Кремљ је са те тачке гледишта, у војним преговорима видео могућност да западним државама наметне своје услове „у најкомплетнијем и најхитнијем облику” – кроз дискусију о стварним изгледима за извођење борбених дејстава. Луге је сматрао да је совјетска делегација, на челу са народним комесаром одбране Климентом Ј. Ворошиловом, рачунала да су Британци и Французи донели сагласност Пољске о уласку Црвене армије на њену територију, или да ће они, у коначном исходу, принудити Варшаву да да одговарајућу сагласност. Совјетски представници су се према дискусији о општим питањима односили „хладно и чак са иронијом”, дајући предност практичним детаљима војног планирања, али су се Французи и Британци показали као неспремни.

Већ на основу резултата првих састанака, Ворошилов је дошао до закључка да савезници нису имали одговор на пољско питање. У

тој ситуацији, „сматрајући рат неизбежним, совјетско руководство је без имало колебања прешло на реализацију друге варијанте, то јест на изналагање споразума са Немачком”. Кренуло се са припремом „позиција за одступање”, које су биле потребне у случају неуспеха трипартитних консултација. Луге, 29. августа, још увек није располагао информацијама о тајним протоколима (пакта Рибентроп – Молотов, прим. преводиоца), али је далековидо претпоставио: „Што се тиче услова споразума, закљученог између Немачке и СССР-а, они изгледа нису у потпуности дати у тексту совјетско-немачког пакта о ненападању. Према облику у коме је објављен, тај пакт ставља тачку на Антикоминтерна пакт и даје немачкој одређене руке, али у њему не видимо никакве поуздане гаранције за СССР, у случају да Немачка након брзог успеха у Пољској, изађе на његове границе и тамо се учврсти као опасан сусед ... Из тих разлога можемо да закључимо да објављени уговор прати и тајни протокол у коме је одређена линија која се налази на одређеном растојању од совјетских граница коју немачке трупе не смеју прећи и коју би СССР могао да сматра својом тајном новом границом (*position de couverture*)”.

Стаљин не би преговарао са Хитлером без такве територијалне гаранције, тако да ће после склапања совјетско-немачког пакта Совјетски Савез „наставити да игра важну улогу у европској политици”. „У суштини”, сумира Луге „или ће се (европски – прим. прев.) рат избећи и СССР добити, макар привремено онај мир, који је желео, или ће доћи до рата, па ће тада СССР искористити све могућности да заигра на карту слабљења Немачке, било дозвољавајући да она претрпи пораз, или уласком у рат против ње, у случају да она крене да представља опасност”. Сличне закључке донео је и вођа француске војне делегације на преговорима у Москви, генерал Думенк. У својим мемоарима писао је да је совјетска делегација на московским преговорима могла да тежи ка остварењу два циља: стварно дати све од себе да се добије сагласност за улазак Црвене армије на територију Пољске, са циљем да се одбије немачка офанзива (у том случају њена спремност за склапање војног савеза са Француском и Великом Британијом није била упитна), или да се искористе консултације као полуга притиска на Немачку, да би се испословали што бољи услови споразума са Хитлером. У исто време, Думенк је био уверен да би се консензус могао наћи под условима пристанка на проширења совјетске сфере утицаја „до реке Њемен” и на рачун Прибалтика.<sup>27</sup> Међутим, Французи и Британци нису били спремни на такве уступке.

---

<sup>27</sup> SHAT, 7N3185, Général Doumenc, Souvenirs de la mission en Russie, Août 1939.

Тако је тек 1939. године војно-политичко руководство Француске, пре свега преко својих представника у СССР-у, почело да схвата суштину совјетског стратешког понашања. Најважнију улогу у томе одиграло је, очигледно, јачање опасности од избијања рата у Европи, који је испостављао рачун дотадашњим илузијама о колективној безбедности. Перспектива новог светског рата васкрсавала је у европској дипломатији поново праксу употребе инструмената какви су обуздавање и равнотежа снага, иако су западне демократије с муком прихватале ту нову реалност. Инерција сагледавања и поступања на стари начин показала се као кључни камен спотицања. Због тога француска дипломатија није била у стању ни да адекватно оцени намере противника, оличених у ревизионистичким државама, нити да прихвати могућност вероватног оружаног сукоба у коме ће учествовати, или изгради механизме за стварање коалиција који су били више у складу са новим изазовима које је доносило време. Совјетска стратегија, чије су се основне контуре назирале у извештајима војних представника, сагледавана са те позиције, није наилазила на разумевање у престоницама западних земаља, што их је осудило на фактичко не-чињење у тренутку кад се немачка ратна машинерија већ увелико захуктавала.

## ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

### Необјављени извори

Service historique de l'armée de terre (SHAT), 7N3186 (Missions militaires françaises)

Российский государственный военный архив (РГВА), ф. 33987 (секретариат наркома обороны)

### Објављени извори

*Documents diplomatiques français, 1932-1939, 2e série (1936-1939), t. 18* (Paris: Imprimerie nationale, 1985)

### Литература

Айрапетов, Олег. *Внешняя политика Советской России и СССР в 1920-1939 годах и истоки Второй Мировой войны*. Москва: Родина, 2020.

Айрапетов, Олег. *Участие Российской империи в Первой мировой войне. 1915*. Москва: Кучково поле, 2015.

Вершинин, Александр, Наумова, Наталья. *От триумфа к катастрофе: военно-политическое поражение Франции 1940 г. и его истоки*. Санкт-Петербург: Алетейя, 2022.

Кокошин, Андрей. *Вопросы прикладной теории войны*. Москва: Издательский дом НИУ ВШЭ, 2018.

Колеров, Модест. *Сталин: от Фихте к Берия. Очерки по истории языка сталинского коммунизма*. Москва: Модест Колеров, 2017.

Люттвак, Эдвард. *Стратегия: Логика войны и мира*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2012.

Магадеев, Искандер. *В тени Первой мировой войны: Дилеммы европейской безопасности в 1920-е годы*. Москва: Аспект-пресс, 2021.

Мельтюхов, Михаил. *Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941*. Москва: Вече, 2000.

Свечин, Александр. *Стратегия*. Москва: Госвоениздат, 1926.

Сталин, Иосиф. *Сочинения*, Т. 7. Москва: Политиздат, 1952.

Туз, Адам. *Цена разрушения. Создание и гибель нацистской экономики*. Москва: Издательство Института Гайдара, 2019.

Alexander, Martin S. *The Republic in Danger: General Maurice Gamelin and the Politics of French Defence, 1935-1940*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.

Guelton, Frédéric. "Jean de Lattre de Tassigny et les relations franco-soviétiques au début des années trente". In: *Revue Historique des Armées*, 2002, no. 2, 3-10.

Jackson, Peter. "Europe: the failure of diplomacy, 1933-1940". In: *The Cambridge History of the Second World War*. Vol. 2. Politics and Ideology. Edited by Richard J. B. Bosworth, Joseph Maiolo, 217-252. Cambridge: Cambridge University Press, 2015.

Lattre de Tassigny, Jean de. *Ne pas subir. Écrits 1914-1952*. Paris: Plon, 1984.

Muller, Klaus-Jürgen. "L'anticommunisme et les militaires en France et en Allemagne (1920-1940)". In: *Militaires en république, 1870-1962: les officiers, le pouvoir et la vie politique en France*, 443-448. Édité par Olivier Forcade, Eric Duhamel, Philippe Vial. Paris: Publications de la Sorbonne, 1999.

Rivet, Louis. *Carnets du chef des services secrets. 1936-1944*. Paris: Nouveau Monde, 2010.

Scott, William E. *Alliance Against Hitler. The Origins of the Franco-Soviet Pact*. Durham, N.C.: Duke University Press, 1962.

Vaïsse, Maurice. "Les militaires français et l'alliance franco-soviétique au cours des années 1930". In: *Forces armées et systèmes d'alliance. Colloque international d'histoire militaire et d'études de défense nationale*, Montpellier, 2-6 septembre 1981, 688-703. Paris, Fondation pour les études de Défense nationale, 1981.

Vidal, Georges. *Une alliance improbable. L'armée française et la Russie soviétique 1917-1939*. Rennes: Presses universitaires de Rennes 2015.

**Dr. Aleksander Vershinin**, Senior Lecturer  
Faculty of History, Lomonosov Moscow State University  
Moscow, Russian Federation  
E-mail: averchinine@gmail.com

## **THE SOVIET STRATEGY ON THE EVE OF THE SECOND WORLD WAR FROM THE PERSPECTIVE OF THE MILITARY REPRESENTATIVES OF FRANCE IN MOSCOW (1938-1939)**

(Summary)

*The paper is focused on the problem of the perception of the Soviet strategy on the eve of World War II by the French military representatives in Moscow. The main assertion of the author of the paper is that the Western European and Soviet strategic cultures after the First World War were in an obvious contradiction to each other. However, despite all the differences between them, they coincided in the desire to prevent an armed conflict in Europe in the 1930s. This common view created the basis for the cooperation between the USSR and Western democracies in the face of the German revanchism. An analysis of the reports by the French military representatives in Moscow for 1938-1939 shows that in the military circles of Paris there was an understanding of those guidelines that directed the vector of the Soviet foreign policy. However, the inability of the French political leadership to accept them as a factor in developing their own strategy frustrated all attempts to form a military-political alliance capable of resisting Germany.*

**KEY WORDS:** *World War II, Auguste-Antoine Palasse, Anglo-French-Soviet negotiations of 1939, Soviet-German non-aggression pact of 1939, Soviet strategic culture*